

GADİR-i HUM

(غدير خم)

Hiz. Ali'nin imâmeti açısından
Şii gruplar nezdinde
tarihi önem taşıyan yer.

Mekke ile Medine arasındaki Cuhfe mevkiine 4 km. kadar uzaklıkta olup sık sık yağan yağmurlar sebebiyle bataklık ve sazlık haline gelmiş bir gölcükten ibarettir. Vaktiyle buraya yerleşmeyi düşünen Huzâa ve Kinâne kabilelerine mensup az sayıda aile, şartların elverişsizliği yüzünden başka yere hicret etmek zorunda kalmıştı. Cidde şehrinin zamanla önemli bir liman haline gelmesi ve Mekke ile Medine arasında yeni yolların yapılması sonucunda eski hac yolu üzerinde bulunan Cuhfe önemini kaybetmiş, dolayısıyla Hiz. Peygamber'in hâzırasına inşa edilen mescidle birlikte Gadîr-i Hum da metrûk hale gelmiştir.

Başta İsnâaşeriyye İmâmiyyesi olmak üzere hemen hemen bütün Şii gruplara göre Hiz. Peygamber Vedâ hacı dönüşü (18 Zilhicce 10/17 Mart 632), aslında dinlenmeye elverişli bir yer olmadığı halde önemli bir hususu bildirmek maksadıyla burada konaklamış, bu sırada, kendisine indirilen her vahyi tebliğ etmesini emreden, bunu yapmadığı takdirde elçilik görevini yerine getirmiş sayılmayacağını belirten âyet (el-Mâide 5/67) nâzil olmuştur. Resûl-i Ekrem, kafilerin önde giden ve geride kalan bütün fertlerinin toplanmasını istemiş, herkes geldikten sonra öğle namazını kıldırması ve arkasından yeni gelen âyeti tebliğ ederek bir konuşma yapmıştır. Hiz. Peygamber bu konuşmasında dünyaya veda etme zamanının yaklaştığına işaret ederek risâlet görevini yerine getirip getirmeye hakkındaki kanaatlerini ashâbına sormuş, olumlu cevap aldıktan sonra ashâbının Allah'a ve âhiret gününe olan imanını yeniden ikrar ettirmiş ve ardından "sekaleyn hadisi" diye meşhur olan sözlerini söylemiştir: "Size paha biçilmez iki şey bırakıyorum: Allah'ın kitabını ve Ehl-i beytimi... Benden sonra bunlara sarılırsanız asla sapıklığa düşmezsiniz". Resûl-i Ekrem konuşmasını bitirdikten sonra Hiz. Ali'yi sağ tarafına almış, elini tutup kaldırmış ve şöyle demiş: "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allahım, onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol!" Hiz. Peygamber'in bu açıklamalarından sonra

orada bulunanlar sırasıyla gelip Hiz. Ali'yi tebrik etmişler. Bunların arasında Hiz. Ebû Bekir, Ömer ve o anda Ali'nin imâmeti hakkında bir şiir söyleyen Hassân b. Sâbit de varmış. Medine'ye hareket edilince yolda, hatta bazılarının göre daha orada, "...Bugün sizin için dininizi ikmal ettim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslâm'ı beğendim..." meâlindeki âyet nâzil olmuş (el-Mâide 5/3).

Gadîr-i Hum olayı Ahmed b. Hanbel, Müslim, İbn Mâce ve Hâkim en-Nisâbüri gibi Sünnî muhaddislerin naklettikleri hadislerde de geçmektedir. Ahmed b. Hanbel'in naklettiği rivayete göre Hiz. Peygamber bir sefer esnasında Gadîr-i Hum denilen yerde konaklamış, öğle namazını kıldırdıktan sonra Hiz. Ali'nin elinden tutup, "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allahım, ona dost olana sen de dost ol, ona düşman olana sen de düşman ol!" dedikten sonra Hiz. Ömer Hiz. Ali ile karşılaşmış ve, "Ey Ali! Sen her müminin mevlâsı oldun" diyerek onu tebrik etmiştir (Müsned, IV, 281). Aynı konuda başka bir rivayet nakleden Ahmed b. Hanbel, hadisin sonunda "Allahım, ona dost olana sen de dost ol, düşmanlık yapana da düşmanlık yap!" şeklinde yer alan kısmın hadise sonradan ilâve edildiğini söyler (a.e., I, 152). Müslim'in rivayetinde ise Resûl-i Ekrem'in, Mekke ile Medine arasındaki Hûm adı verilen bir mevkide yaptığı konuşmada ölümünün yaklaştığına işaret ettiği, ashâbına Allah'ın kitabını ve Ehl-i beytini (sekaleyn) bıraktığını belirttiikten sonra Allah'ın kitabına sarılmalarını tavsiye ettiği ve Ehl-i beyti konusunda onlara Allah'ı hatırlattığı nakledilmiştir (Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 36). İbn Mâce ("Muḥaddime", 11) ve Hâkim en-Nisâbüri de (el-Müstedrek, III, 109) benzer rivayetleri kaydetmişlerdir. Daha sonra Ya'kübî, İbn Kesîr ve Sü-yûtî gibi müteahhir dönem âlimleri bu rivayetlere eserlerinde yer vermişlerdir.

Şii geleneğinin zengin ve geniş rivayetlerle ayrıntılı bir şekilde anlattığı Gadîr-i Hum olayı İbn Hişâm, İbn Sa'd, Taberî gibi ilk devir müelliflerince ya hiç zikredilmemiş, yahut da Resûl-i Ekrem'in konuşmasına yer verilmeden sadece orada konakladığından söz edilmiştir. Ayrıca bunların hiçbirisi Resûl-i Ekrem'in sözlerini, Şii'lerin anladığı gibi Hiz. Ali'nin imâmeti ve hilâfeti için bir delil olarak değerlendirmemiştir. Aslında Şii geleneğinin bu olay münasebetiyle indirildiği-

ni söylediği âyet (el-Mâide 5/67) müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre çok önce nâzil olmuştur. Esasen bu âyetin, içinde yer aldığı diğer âyetlerle birlikte ele alındığında müslümanlar hakkında de-ğil yahudi ve hıristiyanlar hakkında nâzil olduğu ve onların Hiz. Peygamber'e bir kötülük yapamayacaklarını ifade ettiği anlaşılır (Fahredden er-Râzî, XII, 48-49).

Diğer taraftan Resûl-i Ekrem'in hadisinde geçen "mevlâ" ve onunla birlikte "velî" kelimeleri "halife" veya "imam" de-ğil "dost, efendi, arkadaş" mânalarına gelir. Birçok âyette Allah ve Resulü'nün müminlere, müminlerin de Allah'a ve birbirlerine dost oldukları ifade edilirken hem velî hem de mevlâ kelimeleri kullanılmıştır. Bu durum birçok hadiste de görülmektedir (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "velî", "mevlâ" md.leri; Wensinck, *el-Mu'cem*, "velî", "mevlâ" md.leri). Bundan dolayı sekaleyn hadislerinde yer alan mevlâ kelimesi âyet ve hadisler çerçevesinde dost olarak anlaşılmalıdır. Sünnî kaynaklarına göre bu hadis, çeşitli savaşlarda müşrik akrabalarını öldürdüğü için müslümanlar arasında Hiz. Ali'ye karşı duyulan antipatiyi gidermek ve en önemlisi, Yemen seferinde (10/631-32) ganimetlerin paylaşılması sırasında katı davranışları ve beraberindekileri küstürmesi sebebiyle kendisini Hiz. Peygamber'e şikâyet edenleri teskin edip müslümanlar arasında kardeşlik ve dostluğun bozulmasını önlemek amacıyla söylenmiştir (meselâ bk. Tirmizî, "Meaâkib", 20; İbn Kuteybe, s. 42; İbnü'l-Esîr, V, 228; İbn Hamza el-Hüseynî, II, 230). Hiz. Ali'nin torunu Hasan el-Müsennâ'ya Resûl-i Ekrem'in, "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır" sözünü söyleyip söylemediği sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: "Evet söylemiştir, fakat bununla emirliği kastetmemiştir. Eğer maksadı bu olsaydı daha açık bir ifade kullanırdı, çünkü Resûlullah müslümanların en fasihidir... Yemin ederim ki Allah ve Resulü halifelik için Ali'yi seçip müslümanlara idareci yapsalardı ve Ali de bunu yerine getirmeseydi Allah'ın ve Resulü'nün emirlerini ilk terkeden o olurdu" (Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, s. 185-186, 196). Ehl-i sünnet âlimlerinin, "Ben kimin mevlâsı isem..." hadisinden çıkardığı nihaî sonuç, Hiz. Ali'yi sevmenin veya ona düşman olmanın Resûl-i Ekrem'i sevmeye veya ona düşman olmaya yakın bir hüküm taşıdığı yönündedir (krş. Mahmud Şükrî el-Âlûsî, s. 161).

Gadîr-i Hum, Şîr dünyasının 18 Zilhicce'de coşku ile kutladığı bir bayramdır. Būveyhler'den Muizzüddeve Ahmed b. Būveyh 352'de (963) Irak'ta, Fâtımiler'den Muizzüddeve-Lidîfillâh 362'de (973) Mısır'da bu günü resmî bayram ilân etmişlerdir. 18 Zilhicce, günümüzde de halk tarafından İran'da, her biri Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ı temsil eden içleri balla doldurulmuş üç çöreğin bıçaklanması suretiyle kutlanır. Onlara göre bal üç halifenin kanını sembolize eder. 18 Zilhicce Nusayriler tarafından da son derece önemli bir bayram kabul edilir (Eİ² [İng.], II, 994).

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, el-Mu'cem, "velî", "mevlâ" md.leri; M. F. Abdülbâki, el-Mu'cem, "velî", "mevlâ" md.leri; Müsned, I, 84, 118, 119, 152; III, 14, 17, 26, 59; IV, 281, 367, 370, 371; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 36, 37; İbn Mâce, "Muḥaddime", 11; Tirmizî, "Menâkıb", 19, 20; Ya'kübî, Kitâbu'l-Büldân (Âyeti), s. 94; a.m.f., Tarih, II, 102; İbn Kuteybe, Te'vîlü muhtelifi'l-kadîlî (nşr. M. Zührî en-Neccâr), Kahire 1386/1966, s. 42; Nesâî, Kitâbü Ḥaşâ'isi emîri'l-mü'minîn 'Alî b. Ebî Tâlib (nşr. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî), Beyrut 1407/1987, s. 38; Hâkim, el-Müstedrek, III, 109-111; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, el-Avâşım (İstanbulî), s. 183-186, 196; İbnü'l-Esir, en-Nihâye, V, 228-229; Fahreddin er-Râzî, Mefâtihü'l-ğayb, XII, 48-49; Yâkût, Mu'cemü'l-büldân, II, 35-36, 471; İbn Kesîr, el-Bidâye, Beyrut 1980, V, 208-214; Süyûtî, Tarihü'l-hulefâ, s. 169; İbn Hamza el-Hüseynî, el-Beyân ve'l-târîf, Halep 1329, II, 230; Meclisî, Bihârü'l-envâr, Beyrut 1403/1983, XXIII, 113-118; Şerefeddin el-Müsevî, Kitâbü'l-Mürâca'ât, Necef 1963, s. 202-233; İbrâhîm el-Müsevî ez-Zencânî, 'Aḳâ'idü'l-İmâmîyyeti'l-İsnâ'şerîyye, Beyrut 1973, s. 90-91; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, Muhtaşarü't-Tuhfetü'l-İsnâ'şerîyye li-Abdülazîz ed-Dihlevî, İstanbul 1396/1976, s. 161; A'yânü's-Şî'a, I, 290-292; I. Goldziher, el-'Aḳide ve's-şer'â fi'l-İslâm (trc. M. Yûsuf Mûsâ v.dğr.), Kahire, ts., s. 227; Abdülhüseyn Ahmed en-Necefi, el-Gadîr fi'l-kitâbi ve's-sünne ve'l-edeb, Beyrut 1983, I-XI; Abdülmün'im Sultan, el-Müctema'u'l-Mısrî fi'l-'aşrî'l-Fâtımî, Kahire 1985, s. 157-158; Ethem Ruhi Fiğlalı, Türkiye'de Alevilik-Bektaşılık, İstanbul 1990, s. 249-252; H. Laoust, "Le Role de Ali dans le sira chiite", REI, XXX (1962), s. 25-26; Cemal Sofuoğlu, "Gadîr-i Hum Meselesi", AÜİFD, XXVI (1983), s. 461-470; S. M. Cevâd eş-Şübeyrî, "el-Gadîr fi ḥadîşü't-tâhira", Tür-râşûnâ, sy. 21, Kum 1410, s. 12-100; Abdülâzîz M. b. es-Siddîk, "Hadîşü'l-Gadîr mütevâtir 'ale'd-derecat", Mihricânü'l-İmâm 'Alî, I. (Tebliğler), s. 37-46; Fr. Buhl, "Gadîrülhum", İA, IV, 705-706; L. Veccia Vaglieri, "Ghadîr Khumm", Eİ² (İng.), II, 993-994.

ETHEM RUHİ FİĞLALI

GAFFÂR

(bk. GAFÜR).

GAFFÂRİ

(غفاری)

Ahmed b. Muhammed-i Gaffârî-i Kazvînî (ö. 975/1567)

İranlı edip ve tarihçi.

Muhtemelen 900 (1494-95) yılında Kazvin'de doğdu. VII. (XIII.) yüzyıldan beri tanınan münevver bir aileye mensuptur. Ünlü Şâfiî fakihî ve el-Hâvî's-şâğîr müellifi Abdülgaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvînî (ö. 665/1266) onun atalarındandı. Gaffârî nisbesini Abdülgaffâr'dan alır. Bazı âlimler, Gaffârî ailesinin sahâbeden Ebû Zer el-Gifârî'den geldiğini ileri sürerek nisbeyi Gifârî şeklinde kaydetmişlerdir. Aslen Sâveli olan ailesinin Gaffârî'nden en az 300 yıl önce Kazvin'e gelip yerleştiği anlaşılmaktadır. Zira VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren bu aileden Kazvîn nisbesini taşıyan beş kişi Kazvin'de kadılık görevinde bulunmuştur.

Gaffârî'nin aynı zamanda şair olan ve şiirlerinde Visâlî mahlasını kullanan babası Muhammed Rey'de kadı olup Safevî şehzadelerinden Mirza Şah Hüseyin ile münasebeti vardı. Çocukluk ve öğrenim dönemleri hakkında bilgi bulunmayan Gaffârî'nin eserleri ve üstlendiği görevlerden çok iyi bir tahsil gördüğü anlaşılmaktadır. Gaffârî de babası gibi kadılık yapmış ve yine onun gibi Safevî hükümdar ve şehzadeleriyle yakın ilişkiler içinde olmuştur. Kâşân'a yaptığı bir seya-

hatte meşhur şair Muhteşem-i Kâşânî ile tanıştı. Hayatının sonuna doğru hac farzasını ifa etti ve dönüşte Deybül'e (Hindistan) gitti. Hintliler arasındaki şöhretine bakarak onun burada bir süre kaldığı söylenebilir. Deybül'de vefat eden Gaffârî'nin bazı kaynaklarda 905 (1499) veya 965 (1557) yılında öldüğü zikredilirse de bu doğru değildir. Zira eserlerinden birini 959'da (1552), diğerini de 972'de (1565) tamamlamıştır.

Hint tezkirecilerinden bir kısmının Hint âlimlerinden saydığı Gaffârî'yi çağdaşları ve daha sonraki dönemde yaşayanları iyi bir edebiyatçı, âlim, hattat ve münşî olarak överler; ancak onun şiirlerinden sadece bir beyit naklediler.

Eserleri. 1. Nigârîstân (Târîh-i Nigârîstân). 959'da (1552) tamamlayıp Şah I. Tahmasb'a ithaf ettiği bu eser bazı tarihî hikâye ve olayları ihtiva eder. Altıparmak Mehmed Efendi kitabı Nüzhet-i Cihân ve Nâdire-i Zamân (Nigârîstân Tercümesi) adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 773; Yenicami, nr. 907). Nigârîstân 1829 ve 1859'da Bombay'da basılmış, ayrıca Murtaza Müderris-i Gîlânî tarafından Târîh-i Nigârîstân adıyla neşredilmiştir (Tahran 1404). 2. Cihânârâ. Nüsaḥ-i Cihânârâ olarak da bilinen bu eser, İslâm öncesi dönemden 972 (1565) yılına kadar gelen muhtasar bir umumi tarih olup bir "unvan" ve üç "nüsaḥ"tan ibarettir. Unvanda dünyanın ya-

Gaffârî'ye ait Nigârîstân adlı eserinin Nüzhet-i Cihân ve Nâdire-i Zamân adlı Türkçe tercümesinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 773)

